

WIADOMOŚCI Z KRAJU I ZE ŚWIATA

SESJE

Dwudziestolecie Katowickiego Koła Sekcji Ornitologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego

W dniach 22–23.09.2001 odbyły się w Koszęcinie obchody 20-lecia Katowickiego Koła SO PTZool. W miejscowości tej, położonej w północnej części województwa śląskiego, otoczonej Lasami Lubliniecko-Tarnogórskimi, spotkali się zarówno założyciele Koła, zawodowi ornitolodzy, jak i obserwatorzy i miłośnicy dziko żyjących ptaków, od niedawna biorący udział w jego pracach. Byli też zaproszeni goście, przedstawiciele regionalnej telewizji i prasy.

Obrady poprzedziło zwiedzanie pałacu – siedziby Zespołu Pieśni i Tańca Śląsk – oraz otaczającego go pięknego parku. Przewodnikiem był współorganizator zjazdu, wicewójt Koszęcina – Czesław Tyrol, znawca historii i przyrody regionu.

Część plenarna obrad odbyła się w Ośrodku Kultury, którego obszerna sala kinowa pomieściła nieco ponad 130 osób, w tym gości honorowych: wójta gminy Koszęcin, nadleśniczych nadleśnictw: Koszęcin, Brynek i Świerklaniec, Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody województwa śląskiego, przedstawiciele Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego i Muzeum Górnośląskiego oraz prominentnych ornitologów z Uniwersytetu Wrocławskiego.

W pierwszej części spotkania wygłoszono referaty na temat przeszłości i aktualnej sytuacji Koła; Najpierw Tadeusz B. Hadaś mówił o *Miejscu Górnośląskiego Koła Ornitologicznego w historii śląskiej ornitologii*, Mariusz Ostasński przedstawił życiorysy i omówił działalność zmarłych członków Koła a Jacek Betleja (obecny prezes KK SO PTZool.) przekazał najnowsze wyniki i osiągnięcia członków Koła. Następnie prof. Andrzej Dyrca z Zakładu Ekologii Ptaków Uniwersytetu Wrocławskiego mówił o zaawansowaniu prac nad następnym wydaniem monografii regionalnej – *Ptaki Śląska*, a prof. Ludwik Tomiałojć z Muzeum Przyrod-

niczego Uniwersytetu Wrocławskiego podsumował stan wiedzy o ptakach Polski oraz omówił zmiany jakie zaszły w naszej awifaunie od zakończenia ostatniego zlodowacenia do końca XX wieku.

W programie spotkania znalazły się również: koncert na flet (*Słowik* Vivaldiego) w wykonaniu Daniela Rybickiego, konkurs na rozpoznawania głosów ptaków odtwarzanych na flecie oraz rozpoznawania ptaków na przeźroczach. Następnymi punktami były: prelekcja Henryka Kościelnego, w czasie której zostały przedstawione wyniki obserwacji ptaków Lasów Lublinieckich oraz pokaz przeźroczy Dariusza Szlamy *Ptaki z bliska i daleka* i Marcina Karetty *Ptaki ponad wszystko*. Dzieciom z koszęcińskiej szkoły wręczono nagrody przyznane w konkursie plastycznym na pracę o ptakach. Dzieła, wykonane z zastosowaniem różnych technik, zachwyliły ornitologów pięknem, świeżością i wyobraźnią.

Wieczorem, w części nieoficjalnej spotkania, na terenie Gminnego Ośrodka Sportu i Rekreacji rozpalono ognisko, wokół którego odbyła się degustacja wspaniałej dziczyzny i pokaz sztucznych ogni. Rozmowy o ptakach (przy piwie) toczyły się do późnej nocy.

W drugim dniu obchodów jubileuszu zorganizowano wycieczkę po Lasach Lublinieckich obejmującą niektóre, cenne z ornitologicznego punktu widzenia tereny, takie jak: rewiry w obrębie których wiosną gnieździły się włochatki, Stawy Posmyk i Piegza (zwany też Kaczym Stawem) oraz Zbiornik Świerklaniec. Uczestnicy mieli okazję obserwować między innymi: bielika, kilka gatunków kaczek, łabędzie nieme, kormorany, czaple siwe i białe. Piękna pogoda, ciekawy program i gościnność gospodarzy sprawiły, że obchody 20-lecia Koła były bardzo udane.

Przy okazji tej rocznicy warto krótko przypomnieć historię i dokonania Katowickiego Koła Sekcji Ornitologicznej PTZool. Powstało ono w 1981 roku z inicjatywy Piotra Cempulika i Tadeusza Krotoskiego przy poparciu Zarządu Sekcji i Katowickiego Oddziału PTZool. Pierwsze, konstytucyjne zebranie odbyło się 28.09.1981 w budynku Wydziału Biologii i Ochrony Środowiska Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Uczestniczyło w nim 26 późniejszych członków Koła oraz zaproszeni: przewodniczący SO PTZool. doc. Jan Bednorz, sekretarz Sekcji mgr Jerzy Ptaszyk, przewodniczący Katowickiego Oddziału PTZool. doc. Kazimierz Czechowicz oraz dr Tadeusz Stawarczyk i mgr Wojciech Grabiński z Zakładu Ekologii Ptaków Uniwersytetu Wrocławskiego. Nakreślono wtedy plany dalszego działania Koła i wybrano „pierwszy” Zarząd, w którego skład weszli: mgr Piotr Cempulik (przewodniczący), mgr Bogdan Rozkrut (zastępca przewodniczącego) i mgr Tadeusz Krotoski (sekretarz). Zarząd rozpoczął pracę organizacyjną, propagował działania Koła wśród obserwatorów oraz miłośników ptaków i przyrody, wytyczył kierunki dalszego rozwoju. W wyniku wzmożonej agitacji zarządu nastąpił wzrost zarówno liczby jak i aktywności członków Koła a w następnych latach poszerzył się zakres wykonywanych prac terenowych.

Działalność członków Koła polega m.in. na uczestniczeniu w programach ogólnopolskich, o zasięgu regionalnym i lokalnym. W pierwszych latach istnienia KK SO PTZool. najważniejszym realizowanym tematem było zbieranie danych do monografii *Ptaki Śląska* (1991), opracowanej (głównie) przez zespół ornitologów z Zakładu Ekologii Ptaków i Muzeum Przyrodniczego Uniwersytetu Wrocławskiego, kierowany przez prof. Andrzeja Dyrca. Równocześnie górnoląscy ornitolodzy wspomagali prace nad książką *Ptaki Polski – rozmieszczenie i liczebność* (1990) autorstwa prof. Ludwika Tomiałojcia. Dostarczyli również danych do opracowanej przez zespół Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków, pod przewodnictwem prof. Macieja Gromadzkiego, książki *Ostoje ptaków w Polsce*. Od początku członkowie Koła współpracują ze Stacją Ornitologiczną PAN (obecnie Zakład Ornitologii) w Gdańsku, zarówno obrączkując ptaki na Śląsku jak i uczestnicząc w obozach organizowanych przez pracowników Stacji przy ujściu Wisły i w pracach Akcji Bałtyckiej. Na Górnym Śląsku zbierane są także dane odnośnie biologii ptaków do Kartoteki Gniazd i Lęgów.

Współpraca z Komitetem Ochrony Orłów polega na wyznaczaniu stref ochronnych wokół gniazd ptaków drapieżnych i zakładaniu platform lęgowych dla rybołowów. Ochroną objęto także niektóre lęgowiska bociana czarnego. Wspólnie z Instytutem Ochrony Przyrody PAN w Krakowie oraz wspomagani przez Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody górnoląscy ornitolodzy prowadzą coroczne cenzusy bocianów białych, obrączkowanie młodych, „odczytywanie” obrączek przy użyciu lunet i lornetek, zakładanie platform gniazdowych i „odnawianie” gniazd na drzewach.

Od początku prac nad *Atlasem Ptaków Lęgowych Polski* (1986) włączyli się do nich aktywnie członkowie Koła. Kolejną ogólnopolską akcją, w której uczestniczą jest międzynarodowy monitoring pospolitych ptaków lęgowych, od dwóch lat obejmujący nasz kraj i koordynowany przez Zakład Ornitologii PAN.

We współpracy z pracownikami Stacji Ornitologicznej i Uniwersytetu Wrocławskiego grupa śląskich „łabędziarzy” corocznie obrączkuje i zakłada obroże szyjne łabędom niemym, tak w czasie lęgów, jak i zimowania.

Górnoląscy ornitolodzy podejmują również szereg prac o regionalnym i lokalnym zasięgu, realizowanych z powodzeniem od wielu lat. Są to:

- coroczne jesienne, zimowe i wiosenne inwentaryzacje ptaków wodno-błotnych na ciekach i zbiornikach wodnych, które nie zamarzają (od 1983 r.; por. Ostajski i in. 2000),
- gromadzenie danych o ptakach w kartotece, tzw. Banku Informacji Awifaunistycznej i przesyłanie ich do „centrali” we Wrocławiu,
- przesyłanie danych herpetologicznych do bazy danych w Instytucie Ochrony Przyrody PAN w Krakowie, w którym przygotowywany jest *Atlas rozmieszczenia płazów i gadów Polski* (red. Głowaciński i in.),

- badania rozmieszczenia i liczebności fauny ptaków miast Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego – Gliwice, Rybnika, Świątchłowic, Chorzowa, Bytomia i Pyskovic,
- inwentaryzacje zwierząt kręgowych na Ziemi Gliwickiej oraz terenach z nią sąsiadujących,
- prace nad poznaniem rozmieszczenia i oceną liczebności na terenie miast GOP niektórych gatunków ptaków, takich jak: pustułka, bocian biały, gawron, sroka i in. (np. Betleja 1994).
- wytypowanie i monitoring terenów cennych z ornitologicznego punktu widzenia – 19 najciekawszych kompleksów leśnych, zbiorników wodnych, dolin rzecznych. Wiele z nich doczekało się opracowań i publikacji; złożono 2 wnioski o ustanowienie rezerwatów, 6 wniosków o powstanie zespołów przyrodniczo krajobrazowych (2 już utworzono),
- dzięki współpracy z ornitologami z Bielska Białej i Małopolski powstała Grupa Robocza Górnej Wisły „Czaplon”, badająca niezwykle ciekawy teren – Zbiornik Goczałkowicki oraz stawy i cieki wodne położone w Dolinie Górnej Wisły (por. Wiehle 2001),
- szczególną uwagę poświęcono lęgowej populacji ślepowrona (Betleja 2001), rybitwy białoskrzydłej i białowąsej, dużych mew, kokoszki wodnej, bączka (Cempulik 1994) i bociana białego (Krotoski 1997, Profus, Chromik 2001) na wybranych powierzchniach Górnego Śląska. Bacznie obserwowany jest rozwój górnośląskich kolonii kormoranów (Profus i in. 2002),
- Katowickie Koło SO PTZool. organizuje również obozy dla obrączkowania i badań ptaków, mające nie tylko znaczenie naukowe ale i szkoleniowe (np. w dolinie Odry pod Raciborzem, koło Rudzińca, w Lasach Lublinieckich i nad Zbiornikiem Goczałkowickim),
- jednym z osiągnięć Koła stała się współpraca z właścicielami stawów hodowlanych, umożliwiającą realizację ochrony ptaków wodnych,
- wieloletnie naciski i spory z władzami lokalnymi zaowocowały tym, że wielokrotnie zasięgano rady i uwzględniano postulaty ochrony przyrody przy planowaniu na terenie gmin.

Śpośród akcji służących czynnej ochronie ptaków, przeprowadzonych przez górnośląskich ornitologów należy wymienić: ochronę zagrożonej rozmyciem wyspy, ze zlokalizowaną na niej kolonią ślepowronów, koło Czechowic-Dziedzic; zabezpieczenie skarpy lęgowej jaskółek brzegówek nad Jeziorem Dzierżno Duże koło Gliwic; oznakowanie sylwetkami ptaków drapieżnych linii energetycznej (Cempulik, Ostąński 1995), zwalczanie kłusownictwa, nielegalnego chwywania i przetrzymywania ptaków chronionych oraz prace dla ochrony przyrody w miastach (m.in. waloryzacje przyrodnicze miast). Tego typu działania chroniące przyrodę realizowane są we współpracy z Ogólnopolskim Towarzystwem Ochrony Ptaków, Polskim Towarzystwem Przyjaciół Przyrody „pro Natura” czy Klubem Ekologicznym.

Poza Śląskiem członkowie Koła prowadzili obserwacje awifauny na Bagnach Biebrzańskich i w Bieszczadach (por. np. Głowaciński i in. 2000). Utrzymują przyjacielskie kontakty z Grupą Awifaunistyczną Jeziora Bodeńskiego, Śląskim Towarzystwem Ornitologicznym w Ostrawie i Klubem Południowej Jutlandii Duńskiego Towarzystwa Ornitologicznego.

Katowickie Koło Sekcji Ornitologicznej PTZool. działa w obrębie Klubu Ornitologów Śląska z siedzibą we Wrocławiu. O wkładzie Koła w badania śląskiej awifauny świadczy fakt, że 20. jego członków uhonorowano „Złotym ślepowronem” – najwyższym odznaczeniem śląskich ornitologów.

Siedzibą Zarządu Koła jest Dział Przyrody Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, natomiast zebrania odbywają się w Katowicach, w budynkach Wydziału Biologii Uniwersytetu Śląskiego udostępnianych przez Władze Uczelni. W ciągu 20 lat odbyło się 150 spotkań, na których prezentowano prelekcje zaproszonych gości i członków Koła. W pracach Koła uczestniczy stale ok. 100 osób, wśród nich wiele młodych i pełnych zapału, ale o wiele większa jest liczba sympatyków i miłośników ptaków luźno związanych z organizacją. Od początku istnienia przyjęto „otwarty” model Koła, dzięki czemu gromadzi ono osoby w różnym wieku i zróżnicowanym wykształceniu: uczniów gimnazjów i liceów, studentów, leśników, górników, hutników, strażaków, muzealników, lekarzy, inżynierów, weterynarzy, emerytów. Łączą ich wspólne zainteresowania, pasja badawcza, zapal do pracy społecznej, poświęcenie dla idei ochrony przyrody. Każdy znajduje szczególnie interesujące go tematy, ma możliwość uczestnictwa w badaniach naukowych, prowadzenia indywidualnych obserwacji. Efektem tego jest ponad 80 publikacji naukowych, 200 popularnonaukowych i artykułów w prasie codziennej, propagujących wiedzę o ptakach. Najważniejsze jest to, że obecność i praca w Kole przynosi radość, satysfakcję i umożliwia również dobry wypoczynek.

Działalność edukacyjna jest jednym z ważniejszych zadań, jakie postawili sobie górnośląscy ornitolodzy. Służą temu zarówno Dni Ptaków – organizowane wspólnie z Ogólnopolskim Towarzystwem Ochrony Ptaków, jak i wycieczki dla dzieci i młodzieży, prelekcje i wykłady w szkołach czy kołach turystycznych, a także obecność członków Koła w środkach masowego przekazu – prasie, lokalnych programach radiowych i telewizyjnych. Dzięki temu stale notujemy napływ nowych osób zainteresowanych ptakami, a mimo rotacji aktywność Koła nie maleje.

W oparciu o dotychczasowe osiągnięcia można sądzić, że w przyszłości Koło będzie się nadal rozwijać, również w nowych kierunkach, mimo trudnych warunków w jakich przyszło mu działać. Natomiast praca i pomysły członków Koła będą źródłem licznych publikacji.

Mariusz Ostański, Henryk Kościelny,
Piotr Profus

PIŚMIENNICTWO

Bettleja J. 1994. Rozmieszczenie stanowisk łęgowych pustulki (*Falco tinnunculus*) na Górnym Śląsku w latach 1988–1992. Roczn. Muz. Górnośląsk., Przyroda, 14: 105–116.

Bettleja J. 2001. Gniazdowanie ślepowrona *Nycticorax nycticorax* w dolinie górnej Wisły. Not. Orn. 42, 3: 147–158.

Cempulik P. 1994. Bestandsentwicklung, Brutbiologie und Ökologie der Zwergdommel *Ixobrychus minutus* an Fisch- und Industrieteichen Oberschlesiens. Vogelwelt 115: 19–27.

Cempulik P., Ostański M. 1995. Próby praktycznej ochrony ptaków przed odrutowaniem krajobrazu. Chrońmy Przyr. Ojcz. 51, 5: 103–107.

Głowaciński Z., Profus P., Wuczyński A. 2000. Ptaki Bieszczadzkiego Parku Narodowego i jego otoczenia. Monogr. Bieszcz., 9: 29–70. Ustrzyki Dolne.

Krotoski T. 1997. Bocian biały *Ciconia ciconia* w Rybnickim Okręgu Węglowym w latach 1978–1992. Scripta Rudensia. 7: 19–30.

Ostański M., Szlama D., Chrul Z., Profus P. 2000. Awifauna Zbiornika Retencyjnego Dzierżno Duże na Górnym Śląsku. I. Rola zbiornika dla zimowania ptaków wodnych i wodno-blotnych. Chrońmy Przyr. Ojcz. 56, 5: 5–30.

Profus P., Ostański M., Szlama D. 2002. Awifauna Zbiornika Retencyjnego Dzierżno Duże na Górnym Śląsku. II. Powstanie i rozwój kolonii kormorana czarnego *Phalacrocorax carbo sinensis*. Chrońmy Przyr. Ojcz. 58, 3: 29–37.

Profus P., Chromik W. 2001. Populacja łęgowa bociana białego *Ciconia ciconia* (L.) na Górnym Śląsku i na terenach z nim sąsiadujących. I. Stan aktualny, zmiany liczebne i efekty łęgów na ziemi pszczyńskiej. Chrońmy Przyr. Ojcz. 57, 6: 28–57.

Wiehle D. 2001. Ptaki stawów rybnych w Spytkowicach w latach 1995–2000. Chrońmy Przyr. Ojcz. 58, 1: 25–61.

OCHRONA ROŚLIN

Rozmieszczenie i warunki występowania zanokcicy północnej *Asplenium septentrionale* (L.) Hoffm. w polskiej części Sudetów Wschodnich

Rodzaj *Asplenium* jest w Polsce reprezentowany zaledwie przez osiem gatunków drobnych, epilitycznych paproci, z których aż połowa należy do rzadkości florystycznych, związanych ze skałami serpentynitowymi Dol-